

Nicole Colin, Matthias N. Lorenz, Joachim Umlauf (eds.), **Täter und Tabu. Grenzen der Toleranz in deutschen und niederländischen Geschichtsdebatten** (Schriften der Bibliothek für Zeitgeschichte. Neue Folge 25; Essen: Klartext, 2011, 172 pp., ISBN 978 3 83750 346 3).

Dat Duitse en Nederlandse historici zich gezamenlijk over de Tweede Wereldoorlog buigen is nog steeds tamelijk uitzonderlijk, zeker als het daarbij om hete hangijzers en heikle kwesties handelt. De bundel *Täter und Tabu* poogt hierin volgens de inleiding van de redacteuren enige verandering te brengen. Hierbij gaat het niet alleen om taboes als zodanig, maar ook over de gevolgen van ‘politieke correctheid’ en kwesties van objectiviteit versus moraal. Jammer is echter dat er geen serieuze poging tot gedachtewisseling is ondernomen: de diverse bijdragen presenteren het Nederlandse en het Duitse perspectief steeds afzonderlijk, met uitzondering van een artikel van Matthias N. Lorenz, dat het literaire werk van Mulisch en Delius onder de loep neemt.

Voor wie zich in Nederland met de oorlog in Nederland bezighoudt, zal de bundel weinig nieuws bieden: de zienswijzen van Chris van der Heijden en Evelien Gans betreffende respectievelijk het beeld over de NSB als politieke partij en de problemen met ‘vergrijzing’ van de oorlog zijn genoegzaam bekend. Eerstgenoemde prikkelt en probeert zoals we dat van hem gewend zijn; laatstgenoemde neemt de handschoen op. De inzet is de discussie over politieke versus historische correctheid. Nuttig, vooral waarschijnlijk voor Duitstalige, maar nauwelijks minder voor Nederlandstalige lezers, is Krijn Thijs’ overzicht van het recente historisch debat over de bezetting in Nederland, waarbij revisie en moralisering tot voor Nederlandse begrippen diepgaande onenigheden hebben geleid. De debatten spitsen zich sinds 2000 toe op Van der Heijdens opvattingen. ‘Kontroversen in Grau’ is dan ook de passende titel van deze *tour d’horizon*. Gerhard Hirschfeld sluit het subthematische blok met een vergelijkende beschouwing over collaboratie in Frankrijk onder het Vichy-regime en in Nederland en de latere beoordeling en veroordeling hiervan. Hij pleit voor een genuanceerder beeld van collaboratie, dat recht doet aan de complexiteit van het fenomeen.

Een belangrijke focus van het boek is de luchtoorlog, waarover drie artikelen gaan. De kwestie van Duits slachtofferschap van geallieerde luchtaanvallen komt aan de orde in twee hoofdstukken met betrekking tot de *Bombenkrieg* en de naoorlogse discussies daarover. Na het verschijnen van Jochen von Langs boek *Krieg der Bomber* in 1986, en sterker nog, sinds de publicatie van Jörg Friedrichs *Der Brand* in 2002 leek de ban

gebroken en zou er een perspectiefwisseling zijn ontstaan, waarbij Duitse burgers ook als oorlogsslachtoffers mochten worden gezien. De artikelen van Lothar Kettenacker en Oliver Lubrich maken echter duidelijk dat al veel eerder kritiek op dit blinde geallieerde oorlogsgeweld kon worden geuit. Intussen heeft het onderwerp onder Duitse historici wel toenemende populariteit verworven. Dit geldt, zij het in veel mindere mate, ook in Nederland. Er zijn de afgelopen paar jaar meerdere monografieën over bombardementen op specifieke steden verschenen, waaronder *Nijmegen '44* van Joost Rosendaal. Op basis van dit boeiende boek vat hij in een bijdrage aan de bundel nog eens bondig samen dat zowel Duits als geallieerd oorlogsgeweld Nijmeegse burgers onevenredig zwaar heeft getroffen, met als triest dieptepunt het Amerikaanse bombardement van de stad op 22 februari 1944, met ongeveer achthonderd doden als gevolg. In de publieke herinnering en de herdenking werd aan hen lange tijd nauwelijks aandacht geschonken.

Dan volgen drie bijdragen die vanuit analyses over literatuur het thema 'taboe' behandelen. De in de Engelse taal publicerende Duits-Hongaarse toneelschrijver George Tabori doorbrak in zijn experimenteel theater bewust geschreven en ongeschreven regels, onder andere over de Jodenvervolgung. Anat Feinberg betoogt dat Tabori, zelf van Joodse komaf, zich niets van 'politieke correctheid' (overigens een anachronisme in de tijd waarin zijn vroege theaterstukken werden opgevoerd) aantrok en inventariseert hoe zijn werk in Duitsland werd ontvangen. De eerdergenoemde Lorenz gaat in op twee ongeveer terzelfdertijd verschenen essays van de schrijvers Harry Mulisch en Friedrich Christian Delius. Zij verhielden zich daarin tot de grenzen van het zeggbare: de eerste in het Boekenweekgeschenk *Het theater, de brief en de waarheid* (2000), dat als uitgangspunt de 'affaire Croiset' heeft; de tweede in de vertelling *Die Flatterzunge* (1999), die stoelt op 'het geval Gerd Reinke'. De muzikant Reinke ondertekende tijdens een concerttour in Israël een rekening met de naam 'Adolf Hitler', terwijl Croiset poogde de opvoering van Fassbinders antisemitisch geachte toneelstuk *Het vuil, de stad en de dood* te verhinderen door dreigbrieven te schrijven en zijn ontvoering te veinzen. De oorlog is hier vooral als decor aanwezig. Nicole Colins verhandeling over de schrijfster Christa Wolf betreft een andere periode, namelijk die van de DDR. In dit geval zijn er evenwel nog duidelijke parallellen met de Tweede Wereldoorlog te trekken, wat de auteur zelf ook doet. In het (geschied)filosofische slotartikel van Christian Krijnen over het begrip 'tolerantie' is de oorlog helemaal verdwenen.

Het manco waaraan veel geredigeerde bundels lijden, gaat ook in dit geval op. Van een min of meer organische samenhang van het geheel is geen sprake. Er is voor gekozen om enkele grotere subonderwerpen met ieder een aantal eigen artikelen bijeen te brengen. Elk voor zich hadden die subonderwerpen een bundel verdiend, maar nu hangen ze – onder de brede noemers 'taboe' en 'politieke correctheid' en het spanningsveld tussen 'objectieve' geschiedschrijving en 'historische lessen' – veel te kunstmatig aan elkaar. Maar alle begin is moeilijk en de meeste individuele bijdragen zijn beslist de moeite waard. Hopelijk leidt een volgend Duits-Nederlands

samenwerkingsproject van historici (en literatuurwetenschappers) echter tot een eenduidiger thematiek en een sterker geïntegreerd perspectief.

Rob van Ginkel, Universiteit van Amsterdam